

בית-הספר לילדי הפלשים באתיופיה עם פלישת איטליה

תאמרת עמנואל

המכתב המובא להלן מאת תאמרת עמנואל,¹ מראשי עדת הפלשים וממשכיליהם, נשלח אל אחד ממנהיגי הוועד האמריקאי למען הפלשים,² כחודשיים אחרי הפלישה האיטלקית לאתיופיה.³ הכותב מתאר את מצב בית-הספר לילדי הפלשים ואת הבעיות הכספיות הקשות שהמוסד והכותב נתקלו בהן וכן את ההשפעה של הפלישה על תלמידיו.

בית-הספר של ד"ר פיטלוביץ
אדיס אבבה, חבש
30 בנובמבר 1935

לכ' מר צ'ארלס ד' אייזאקסון
ניו יורק סיטי

א.ג.

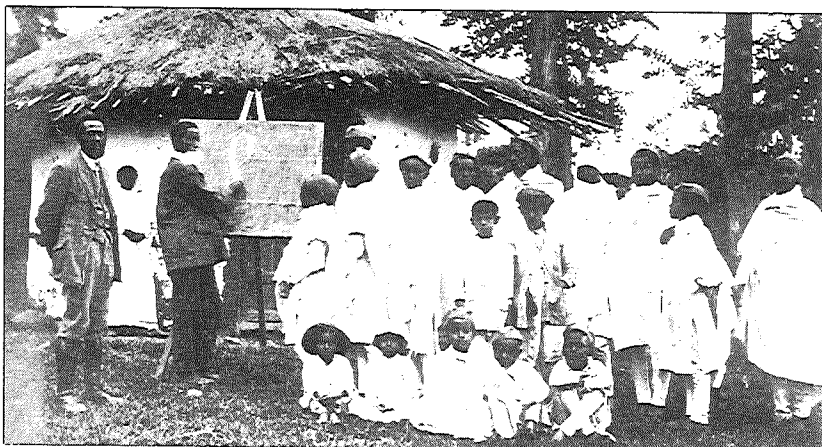
מכתבך מן אוגוסט וספטמבר 1935 ומברקך מחודש זה הגיעו בזמנם. לפני שאסביר את השתהותי, עליי להודות לך בכל ליבי על תמיכתך הנלהבת בעניין הפלשים. ידידי הפלשים שהרכיבו את הוועד, לפני שלוש שנים, אחרי שהבטיחו לעשות ככל

ההפניות הכיבילוגראפיות — בסוף המאמר.

1 המכתב כתוב במקורו באנגלית, והשמטנו ממנו משפט אחד בסיום בגלל עמימותו, הוא שמור באוסף פיטלוביץ, הספרייה המרכזית ע"ש סוראסקי, אוניברסיטת תל-אביב. המכתב נמסר לנו על-ידי גב' נטליה ברגר, שחשפה אותו כחלק ממחקר על פיטלוביץ ויונה בוגלה, שהיא עוסקת בו. ההערות לתעודה הן מאת פרופסור סטיבן קפלן. אנו מודים למנהלי האוסף ולגב' ברגר על האפשרות לפרסם את המכתב.

2 American Pro-Falasha Committee. על הוועד — ראה: ולדמן, עמ' 208, 209; וכן מאמרה של טרוויזן סימי בחוברת זאת. על תאמרת — ראה: גרינפלד, תאמרת.

3 איטליה פלשה לאתיופיה בהתחלת אוקטובר 1935. על השפעת אירוע זה על הפלשים — ראה: טרוויזן סימי; גרינפלד, הפלישה.

בית־הספר לילדי ביתא ישראל באדיס אבבה — משמאל: המנהל תאמרת עמנואל

יכולתם להחזיר לי את החובות, הודיעו רשמית שאיני יכול יותר להסתמך עליהם — בעתיד — יהיה אשר יהיה הסכום הנדרש לאחזקת בית־הספר. אך היה מובן, שהועד ינקוט כל אמצעי שברשותו כדי לשחרר אותי מהחובות אשר הועד עצמו נושא באחריות להם. נראה לי שהועד פעל, בקצב שלו, לתת לי מעמד המאפשר להחזיר את החובות, אולם תוצאות אין. אף כמסעו האחרון לאמריקה, ד"ר פיטלוביץ הצליח אך מעט לעזור לי. והנה קיבלתי את מכתבך, שדרך אגב נגע מאוד לליבי, וראיתי שהוא מדבר על תכנון מבצע הסברה, אומר לך, אדוני היקר, שאין לי יותר אמון בהסברה מכל סוג שהוא. אני גבר כבן חמישים שנה, ואם במקום לחסוך את מעט הכסף שהיה לי הוצאתיו כדי להחזיק את בית־הספר, היה זה מפני שסמכתי על הועד האמור, ואם אני מוצא את עצמי נתון בעול חובות, אין זה מתוך חוסר זהירות או העדר חישוב אלא מפני שהיה לי אמון באנשים שהיו מחוייבים מוסרית — וגם ככתב — לשלם לי את הסכום שחכתי לפני הפסקת המעורבות של הועד. צר לי לדבר על דבר כזה בכתב וזאת גם אחת הסיבות שלא רציתי לכתוב לך עד כה. בית־הספר של ד"ר פיטלוביץ באדיס אבבה קיים משנת 1923 ומוחזק באופן בלעדי על־ידי החברים האמריקאים של הפלשים, ודי בכך כדי שאנצור בזכרוני לעולם את יהודי אמריקה. בשנת 1931 הייתי בניו יורק; הייתי כפוי טובה אילו שכחתי אף לרגע אחד את גילויי הידידות ואת הסיוע הכספי שקיבלתי מיהודי אמריקה (בזמן הקשה ההוא, אם לא לומר בלתי אפשרי). כל זה אינו מונע ממני (משניתנה לי ההזדמנות) לומר שאין לי אמון בהסברה מסוג כלשהו באמריקה למען הפלשים. אם אני שוגה בכך שאני מבטא את עצמי באופן זה, אין דבר קל יותר מאשר לסלוח לי ולהתעסק רק במתן אפשרות לי לשלם את החובות, ואחר־כך לחדש את עבודת חינוך הפלשים, ישירות עם ד"ר פיטלוביץ או עם אדם אחר, איני יודע מי, אך לא עימי. אשר לי, פרט לחובות שאני מבקש שישלמו לי, איני רוצה שוב להתעסק או לחדש את עבודתי עם ידידי האמריקאים למען הפלשים. אם ה' נתן לי חיים, אעסיק את עצמי אחרת מכפי שעשיתי עד כה.

אני חוזר למכתבך. ב־1923, ד"ר פיטלוביץ הגה והגשים את הרעיון להקים בית־ספר באדיס אבבה בעבור הפלשים.⁴ האזור הקרוב ביותר באתיופיה שבו מתגוררים

4 בוגלה (עמ' 89) כותב שבית־הספר נוסד בשנת 1923. השגה על כך — ראה: שם, הערה 2; וכן: גרינפלד, תאמרת, עמ' 64.

פלשים במספר רב מרוחק 400-500 ק"מ מאדים אבבה. על כן בית-הספר חייב להיות פנימייתי. בהתחשב בתנאים הכלכליים של הפלשים, על בית-הספר לפרנס לחלוטין את התלמידים — בין 15 ל-30 [במספר].⁵ אל תחזיק בדעתך, כי הקמת בית-הספר בגונדר או בסביכותיה (שם קיים מרכז פלשי) היתה מאפשרת לחסוך את הוצאות ההחזקה שלו או חלק מהן; אדיס אבבה מתאימה ביותר לבית-ספר לפלשים משום שעישוב אופיים של הילדים (מגיל 10 עד 13) מחייב, ללא עוררין, במדינה זו להחזיקם בפנימייה; ואם נחוצה פנימייה התנאים הכלכליים במדינה אינם מאפשרים שהסיוע הכספי לכך ימומן על-ידי בית-הספר. יתרה מזו, אין לשכוח, כי במרחק 40 עד 50 ק"מ מאדיס אבבה יש לנו פלשים ששכחו, או כמעט שכחו, שהם פלשים; הם שואפים להיות כמו האוכלוסייה הסובבת אותם, אך נדחים על-ידיה וחייהם גרועים יותר — מבחינה רוחנית — מחיי הפלשים או של אנוסי ספרד; לכן יסודות בית-הספר באדיס אבבה כווננו היטב, שכן האנוסים של אתיופיה יכולים להנות מבית-הספר שלנו באדיס אבבה כאשר ניתנו להם האמצעים לעבור את המרחק. בשלוש השנים האחרונות הקימו המיסיונרים, כסיוע ממשלת אתיופיה, בית-ספר מימין למקום מגוריהם של אנוסי אתיופיה או ה'טִּבִּיבו' כפי שאנו בחשב מכנים אותם.⁶ תוכנית הלימודים של בית-הספר של ד"ר פיטלוביץ' באדיס אבבה הוא [של ביי"ס] יסודי, הם מלמדים (ואני עדיין מלמד) בעיקר עברית (קריאה, דקדוק, תרגום לאמהארית — השפה המדוברת באתיופיה), מקרא עם תרגום רס"ג,⁷ תפילה, שולחן ערוך, היסטוריה יהודית, תרבות יהודית כללית, לשון אמהארית, לשון געז (השפה הקלאסית של אתיופיה), קצת צרפתית, חשבון, גיאוגרפיה וכו'.

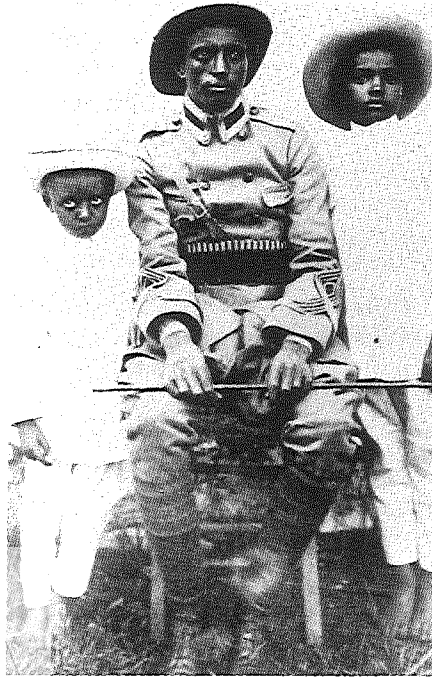
בית-הספר של ד"ר פיטלוביץ' ממוקם לא הרחק ממרכז הכפר (כשני ק"מ); לידו חלקת קרקע גדולה, שניתן לרכוש אותה בזול אם מישהו מתכוון להכשירה כבית-ספר, כמו שנחוק. ברגע זה, בית-הספר הוא שלד בניין וחדרים אחדים שנבנו על ידי באמצעות כספו של ד"ר פיטלוביץ' שטרם החזרתי.

עלי לעקוב אחר שאלונך; אם שואפים להחזיק חמישים תלמידים, חייבים להיות בבית-הספר נוסף למנהל, שלושה מורים, שני משרתים ושליח לפנים הארץ, שיהיה מכוון אל המוני הפלשים. בתיקי הועד בניו יורק (שאיני יודע אם הם קיימים) תמצא הערכה מפורטת של הסכומים הנחוצים להחזיק את בית-הספר. אני מבקשך לא לשכוח שהכרחי להיות בחלק זה של פנים הארץ, שבו רוב הפלשים מופקדים לרחמי המיסיונרים. גם נחוץ לקיים בבית-ספר קטנים (כפי שעשה ד"ר פיטלוביץ' בכספו הפרטי עד לפני שנה). במקום שבו ממוקם בית-ספר חיוני לשלוח מדי פעם כתבים להמוני הפלשים לחיזוק ידיהם וגם לקיים סיורים בשיירות גדולות, כפי שעשה ד"ר פיטלוביץ'. כל זה נחוץ בארץ שאין בה עיתונים או פרסומים שיתנו להמונים מידע

5 לפי בוגלה, מספר התלמידים הגיע ל-40.

6 מדובר בבית-הספר של Bible Churchmen's Missionary Society (BCMS), ארגון פרוטסטאנטי שפעל בקרב כלל אוכלוסי אתיופיה — ראה: פיין, עמ' 75. 'טביבו' (מילולית: חכמים) הוא כינוי לבעלי-מלאכה, במיוחד נפחים. יש גורסים כי הם פלשים שהתנצרו. פיטלוביץ' ותאמרת ראו בטביבו של אזור אדיס אבבה צאצאים של פלשים שהתנצרו במאה ה-17. אולם הטביבו עצמם לא תמיד מקבלים ייחוס מוצא זה. גם רוב החוקרים סבורים כי חלק מן הטביבו אין להם קשר של מוצא עם הפלשים — ראה: במיוחד: פאנקהורסט; וכן קוירין, עמ' 13-14; מסינג, עמ' 30-31.

7 במקור: commentary R.S.G. — הכוונה כנראה לתפסיר של ר' סעדיה גאון (רס"ג).

חייל מביתא ישראל בצבא האתיופי במלחמה נגד איטליה (1935)

מעודכן על חיי היהודים בעולם. אך החזקת שניים או שלושה כתי-ספר בפנים הארץ חיונית עוד יותר. בינתיים יש רק מיסיונרים נוצרים שהצליחו כעבודתם. אשר לי, אין לי יותר אמצעים בעבור עשרה תלמידים.

בהמשך לשאלונך אני רושם שבבילך את שמות התלמידים הנמצאים כאן בפועל (איני יודע לעוד כמה זמן): עוזיה דניל, בן 18; יוחנן בן עמי, בן 16. שניהם טובים מאוד בעברית ועם שנתיים של הוראה בארץ-ישראל יכולים להעשות מורים טובים. סימון מלסה, בן 18; מנשה סלומון, בן 13; מנחם טלאהון, בן 15; מישל שופראן, בן 12; סמח [אצמח] אבקה, בן 14; עמוסיה ימיהו, בן 12; יוסף מלסה, בן 11. כמעט כולם מתקדמים היטב בעברית, כגעו ובאמה-ארית: אני מרוצה לחלוטין מאופיים, טוב ליכם וחינוכם.

נמצאים איתי שישה אנשים צעירים בין הגילים 18-25 שלמדו באירופה (גרמניה, אנגליה, צרפת ושווייץ). אחד מהם מיועד לארמיה הצפונית, שבה יהיה חייל וגם מתרגם בעבור הקצינים האירופיים שבשירות המדינה העוסקים בהדרכה צבאית; אחד אחר עזב לפני מספר שבועות לצפון כמתרגם בעבור הרופאים בצלב האדום האתיופי; שלישי יעזוב בעוד מספר ימים עם החיילים ביחידת הרובאים במשמר הכללי של הוד מלכותו הקיסר; שניים יעזבו לדרום, דומני, כתותחנים בפיקודו של דג'אזמאץ' (גנראל), ואחד ישרת בפיקוד (תמיד בחזית) של חיל האספקה; פרחי הנעורים שעליהם סמכתי למשימה של תחיית הפלשים והם הולכים עכשיו להרוג את עצמם בתותחים; פרופסורים מודרנים של עמים תרבותיים!

הפלשים בפנים הארץ ייצאו (או כבר יצאו) למלחמה, ואני בעיצומה של הכנת רשימה של שמוחיהם. לכן המורים (של בית-הספר הפלשי) שהעסיק ד"ר פיטלוביץ בהקרבה רבה ועל חשבוננו, אשר בשלוש השנים האחרונות התחננתי בפני הפלשים לסייע לפרנסתם, יינטשו בכלל, משום שלמורי ד"ר פיטלוביץ אזלו האמצעים. -- הפלשים בזמן המלחמה שותפים לכל גילויי ההקרבה מסביב (מבצעים ומהלכי מלחמה, סיוע בפרנסת הלוחמים וכו'). לא יהיה אפשר שהפלשים יארגנו את השרות הסאניטארי בצורה שחשבת עליה. זה לא יהיה בר הגשמה (לפחות לא במובן המודרני או בדומה לו) מפני ששרות כזה מחייב אמצעים כספיים וטכניקה שאין לפלשים. (המיסיונרים, בסיוע אירופי, הקימו שרות אמבולאנסים לפצועים). בתנאים שאני מוצא את עצמי בהם אינני במצב המאפשר לבקש מאירופה להתחייב לעזור לי שוב למען הסיוע לממשלת אתיופיה. אם תצליח בכך זו תהיה תרומה גדולה לאנושות, לאתיופיה וליוקרה היהודית; אך... אני חושב שיהיה לך מספיק חומר למחשבה עם חובותי, ואם אפשר, לא לתת שבית-הספר של ד"ר פיטלוביץ באדיס אבבה יסגר. לצערי לא אוכל לשלוח לך דוגמאות מעבודות הפלשים או מתוצרת הארץ. צר לי להודיע לך שאני ללא אמצעים ושאני מתכוון לחפש עבודה שתאפשר לי להתפרנס. אין זה אפשרי להשיג מכתב מידי הפלשים מפני שאני במרחק 500 ק"מ מהם. אילו היה בית-הספר מתנהל מאז היווסדו בצורה סדירה, הייתי מזמין את השלטונות האתיופיים לטקסי הפתיחה והסיום של המוסד — כפי שעושים מוסדות המיסיונרים — כדי שיכירוהו ויראו את התקדמות העבודה. או אז הייתי יכול כעת לדרוש מכתב המכוון לתעמולה לצרכי בית-הספר, מפני שהוד מלכותו הקיסר הראה תמיד אהדה לפלשים, ליהודי העולם התרבותי, ולד"ר פיטלוביץ, שבו הוא רואה אחד מידידיו. אולם במציאות — בית-ספר כמו שלנו, שמעולם לא היו לו האמצעים להתוודע אל השלטונות האתיופיים בכל שנים-עשרה שנות קיומו, מפני שמעולם לא התאפשר לו לפתח תוכנית לימודים יסודית שלמה — לא יהיה זה הולם לבקש מכתב.

מוסוליני והיטלר על בול של המושבה אפריקה המזרחית האיטלקית, משנות המלחמה

הפלשים, כאשר יצרו מעין רפובליקה אוטונומית בימי-הביניים, נכללו בתוכם מספר ראשי שבטים גדולים מפורסמים, הידועים גם לנוצרים, שעליהם מדברות הכרוניקות מפעם בפעם; [אך] כ-400 השנים האחרונות הם חיים בצורה סבילה יחסית. מעת לעת רואים כיום בין המומרים מספר מנהיגים פלשים גדולים. לאמיתו של דבר מנהיגים קטנים מרוכים מצויים בין המומרים כמו גם בקרב בני דת משה בטהרתה. מאז שהפלשים איבדו את עצמאותם הפוליטית, היתה לכך השפעה רבה על המרת-הדת וההתבוללות לנצרות בקירבם. בשישים השנים האחרונות עבדו המיסיונרים הפרוטסטנטים בשיטתיות כדי להביאם להמיר את דתם, אך הפסיקו את פעילותם שנוהלה בידי פלשים מומרים ובסיוע כספי של אירופה במשך שלושים שנה.⁸ זה התחיל שוב לפני עשר שנים על-ידי אירופים עצמם, אך כרגע המרת הדת נפסקה למעשה מפני שהם מלמדים בבתי-ספר שבהם יכולים להתקבל כתלמידים מי שקיבלו כבר חינוך פרוטסטנטי מלא.

[--]

בהבעת תודה לך על מסירותך ובאיחולים להצלחתך

אני מצהיר על עצמי,

שלך,

(חתום) תאמרת עמנואל

8 ראה: קוירין, עמ' 174-200.

הפניות ביבליוגרפיות

- בוגלה י' בוגלה, 'בתי-הספר של בית ישראל באתיופיה', פעמים, 22 (תשמ"ה), עמ' 89-92.
- גריןפלד, הפלישה י' גריןפלד, 'הפלישה האיטלקית לאתיופיה והפלשים: השתתפות יהודי אתיופיה במלחמה', משואה, יט (תשנ"א), עמ' 114-125.
- גריןפלד, תאמרת — , 'תאמרת עמנואל מבשר התחייה של יהודי אתיופיה', פעמים, 22 (תשמ"ה), עמ' 59-74.
- ולדמן מ' ולדמן, מעבר לנהרי כוש: יהודי אתיופיה והעם היהודי, תל-אביב תשמ"ט.
- טררויון סימי עמנואלה טרויון סימי, 'קולוניאליזם פאשיסטי ויהודי אתיופיה', פעמים, 28 (תשמ"ו), עמ' 23-43.
- מסינג S. Messing, *The Story of the Falashas: Black Jews of Ethiopia*, Brooklyn 1982.
- פאנקורסט R. Pankhurst, 'In Search of the Beta Abraham or Bala-Egg of Shawa', *Between Africa and Zion*, Jerusalem (forthcoming).
- פיין F.G. (Eric) Payne, *Ethiopian Jews: The Story of a Mission*, London 1972.
- קוירין J.A. Quirin, *The Evolution of the Ethiopian Jews*, Philadelphia 1992.